

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Exploring the Impact of Regional Factors on the Sense of Place; A comparative study of the Historic Districts of Rasht and Yazd

Guilda Daghighi Masoule¹, Mojgan Khakpour^{2,*}¹ M.A. in Architecture, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Art, University of Guilan, Rasht, Iran.² Assistant Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Art, University of Guilan, Rasht, Iran.

ARTICLE INFO

Article History:

Received	2020/04/02
Revised	2020/06/08
Accepted	2020/10/06
Available Online	2022/12/31

Keywords:

Region
the Sense of Place
Historic District
Rasht
Yazd

Use your device to scan
and read the article online

Number of References

30

Number of Figures

8

Number of Tables

6

Extended ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVES: In recent years, by the transition from premises of structuralism, subjects like the sense of place have been studied in the paradigm of post-structuralism. This has been done through the lens of post-structuralism to better understand the unique characteristics that contribute to this sense. However, it is valuable to understand the importance of comprehending the sense of place, including cognitive processes and analyzing the factors that contribute to this perception. This article challenges the notion that regional features are solely determined by weather and conducts an analytical study in two distinct regions in Iran to examine the impact of regional factors on the sense of place. The sense of place, in general concept, means the different quality of perception of the space through living and being in the space, which can convert a space into a place. The place, with all of its unique features, belongs to a special territory that creates its own region and habitat, which is distinct from other places.

METHODS: The objective of this study is to examine how regional factors impact the sense of place. The research focuses on two categories: the natural-geographical environment and the human-made environment. The goal is to identify which regional factors have the greatest influence on the sense of place. This study is a qualitative phenomenological survey that employs an existential (third-person) approach and a comparative analysis method. The study involves field research conducted in the historic districts of Rasht and Yazd cities. According to the research subject, initially, the literature was reviewed, and previous studies were examined. Subsequently, with the aid of field research and an existential approach, the significant factors influencing the sense of place were illustrated in a descriptive manner. Fundamental descriptions of research are extracted in a documentary method and then obtained results are compared with the outcomes of field studies that involve direct observations and interviews with individual or group participants. In fact, the discrepancy in comprehension of humans from a place is the most significant concept of this article, and we can perceive the reasons by recognizing effective factors on comprehension. This research, in a theoretical method, depicts that personal characteristics and environments are pivotal factors in human comprehension. The aim of our study is to compare the impact of regional factors and the built environment on the sense of place. For this purpose, we have chosen two different regions in Iran: Rasht and Yazd. These cities have a rich historical background and are known for their cultural heritage. These cities were selected since they are good examples of places where the sense of place has been preserved over time and is deeply rooted in the collective memory of the local community, according to experts. For compiling the conceptual model of the research, the researchers reviewed the descriptions, concepts, and opinions of experts and researchers and universal experiments on the subject of the sense of place to select the criteria and sub-criteria for this article. According to the opinions of the majority of experts, the sense of place can be identified in three dimensions: somatic place, functional system, and connotation. Considering the holistic concept of the region, which encompasses the habitat and the entirety of a geographical area, including its culture and social values, it is evident that the region influences everything from social norms to cultural practices and habits.

Extended ABSTRACT

FINDINGS: According to studies of this research, the formation of the sense of place can be identified in three dimensions: somatic, functional, and connotation. Effective somatic characteristics that contribute to the sense of place are derived from spatial constraints and encompass a range of factors, from building and architectural elements to furniture. The second category that can affect the sense of place is the functional system, which is influenced by the residential and urban living requirements as well as social and cultural needs, resulting in different activities and various urban usages. The sense of place can be influenced by these various functions. The third group, referred to as connotation, encompasses both tangible and intangible meanings that interact with the physical surroundings and biological characteristics, as well as normative meanings that are influenced by individual and social values. After that, the research focuses on identifying the most influential factors of the region on the sense of place, which in turn affect the related sub-criteria. These factors include spatial constraints such as horizontal and vertical elements, connectors, openings, and fixed furniture. Furthermore, the region can influence the organization of residential, commercial, collective, cultural, and religious activities, as well as intuitive meanings, and can also affect the tangible features of the place, such as the adaptability of elements to atmospheric conditions, decorative elements, visual background, dominant materials, somatic characteristics of the place, and the scent of natural native elements. The symbolic normative meanings influenced by the region include semiology, tales and fables, inclination towards urban gatherings, the presence and activity of individuals on a daily or occasional basis, accessibility to all age and gender groups, social control, security, and the existence of social and public activities.

CONCLUSION: According to a comparative assessment of these factors in the historic district of Rasht and Yazd, it can be stated that the factors of the region that recreate the sense of place have diverse appearances in somatic characteristics, functional systems, and connotations in each of the studied areas. By taking into account the paradigm of this research and examining the elements and sub-components, we can confirm the breadth of the region's impact on the emergence and understanding of the sense of place in the two factors mentioned earlier, i.e., natural-geographical and human-formed factors.

HIGHLIGHTS:

- Based on phenomenological research in historic district of Rasht and Yazd cities, we assess three parameters: somatic characteristics, functional system and connotation.
- The results confirm that region in two groups of natural-geographical features and human formed characteristics impresses sub-components of all three parameters i.e. somatic, functional and connotation, those create the sense of place.

ACKNOWLEDGMENTS:

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for profit sectors.

CONFLICT OF INTEREST:

The authors declared no conflicts of interest.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Journal of Iranian Architecture & Urbanism (JIAU). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

HOW TO CITE THIS ARTICLE

Daghighi Masoule, G.; Khakpour, M., (2022). Exploring the Impact of Regional Factors on the Sense of Place; A comparative study of the Historic Districts of Rasht and Yazd. *Journal of Iranian Architecture & Urbanism.*, 13(2): 265-280.

 <https://doi.org/10.30475/isau.2022.191454.1249>

 https://www.isau.ir/article_167174.html

تبیین عوامل اقلیمی ایجادکننده حس مکان؛

مطالعه تطبیقی در بافت تاریخی رشت و یزد

گیلدا دقیقی ماسوله^۱، مژگان خاکپور^{۲*}

۱. کارشناس ارشد معماری، گروه معماری، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.
۲. استادیار، گروه معماری، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

چکیده

حس مکان از موضوعاتی است که در سال‌های اخیر با پشت‌سر نهادن پیش‌فرض‌های ساخت‌گرایی، در پارادایم پسا‌ساختارگرایی به آن پرداخته شده و در راستای شناخت خصوصیات پدیداری این حس، تحقیقاتی صورت پذیرفته است. اما نظر به اهمیت فهم مکان، شناخت و تدقیق در عواملی که موجب این ادراک است، همچنان اهمیت دارد. این مقاله با این پرسش که خصوصیات اقلیمی چه تاثیری بر ایجاد حس مکان دارد، با این مفهوم نظری که نمی‌توان اقلیم را به ویژگی‌های آب و هوایی تقلیل داد، به پژوهش تحلیلی در دو منطقه اقلیمی متفاوت در ایران پرداخته است. این تحقیق کیفی پدیدارشناسی، با رویکردی اگزستانسیال (سوم شخص) بر روش پژوهش تحلیل تطبیقی و استفاده از مطالعات میدانی در بافت قدیمی شهرهای رشت و یزد تکیه دارد. یافته‌های پژوهش مؤید آن است که تفاوت‌های حس مکان در معماری بافت قدیم شهرهای رشت و یزد با تکیه بر متغیرهایی از جمله خصوصیات کالبدی و بار معنایی قرار دارد. خصوصیات کالبدی موثر بر حس مکان همچون عوامل تحدید فضا، نظام عملکردی (شامل وجوهی چون فضاهای فعالیتی و کاربری‌های عمومی و خصوصی) و نیز بار معنایی از جمله معانی حسی و ملموس محیط و معانی ارزشی و نمادین، تحت تاثیر عمیق اقلیم واقع است. به طور کلی اقلیم شامل دو دسته عوامل طبیعی - جغرافیایی و عوامل انسان - ساخت، در هر دو منطقه‌ی مورد مطالعه، پدیداری و ادراک حس مکان را دستخوش تغییر قرار داده است.

مشخصات مقاله

تاریخ ارسال	۱۳۹۹/۰۱/۱۴
تاریخ بازنگری	۱۳۹۹/۰۳/۱۹
تاریخ پذیرش	۱۳۹۹/۰۷/۱۵
تاریخ انتشار آنلاین	۱۴۰۱/۱۰/۱۰

واژگان کلیدی

اقلیم
حس مکان
بافت تاریخی
رشت
یزد

نکات شاخص

- مبتنی بر تحقیق پدیدارشناسی در بافت تاریخی شهرهای رشت و یزد، متغیرهای خصوصیات کالبدی، نظام عملکردی و بار معنایی مورد واکاوی قرار گرفت.
- یافته‌ها مؤید آن است که اقلیم در دو دسته ویژگی‌های طبیعی - جغرافیایی و خصوصیات انسان - ساخت بر زیرمولفه‌های هر سه دسته متغیرهای به وجودآورنده حس مکان یعنی کالبدی، عملکردی و معنایی تاثیرگذار بوده است.

نحوه ارجاع به مقاله

دقیقی ماسوله، گیلدا و خاکپور، مژگان. (۱۴۰۱). تبیین عوامل اقلیمی ایجادکننده حس مکان؛ مطالعه تطبیقی در بافت تاریخی رشت و یزد، نشریه علمی معماری و شهرسازی ایران، ۱۳(۲)، ۲۶۵-۲۸۰.

* نویسنده مسئول

تلفن: ۰۰۹۸۹۱۱۳۳۱۵۹۲۸

پست الکترونیک: khakpour@guilan.ac.ir

مقدمه

فرهنگی و گفتمان، رویکردی اگزستانسیالیسم به این پژوهش می‌دهد. اگزستانسیالیسم با تاکید بر وجود و مرکزیت انسان به عنوان کلید فهم عالم، قایل به درک فردی و اصالت وجود منشعب از اصالت نمودی هوسرل است.^۱

این پژوهش پدیدارشناسی، در زمره تحقیقات کیفی بوده و روش انجام تحقیق، تحلیل تطبیقی است. از آنجا که تحقیق پیش رو به مطالعه حس مکان در وضعیت طبیعی دو شهر می‌پردازد، تحقیقات میدانی برای جمع آوری اطلاعات لاجرم است. ابتدا با مطالعه موضوع پژوهش، به بازشناسی ادبیات و مرور تحقیقات پیشین پرداخته می‌شود؛ سپس با مشاهدات میدانی و با رویکرد پدیدارشناسی اگزستانسیالیسم، عوامل موثر بر حس مکان به شیوه‌ی توصیفی تبیین می‌شود. تعاریف پایه‌ای تحقیق به روش اسنادی حاصل خواهد شد و سپس نمود نتایج آن به وسیله برداشته‌های میدانی از طریق مشاهدات مستقیم نیمه‌مشارکتی و فردی، و مصاحبه با افراد^۲ در نمونه‌های موردی، مقایسه می‌شود.

پیشینه پژوهش

از مکان، حس مکان و عوامل موثر بر آن در پژوهش‌هایی چند، تعاریفی ارائه شده است. محققان دسته‌بندی‌های مختلفی برای عوامل موثر بر حس مکان بیان کرده‌اند. از میان پژوهشگران این حوزه، فلاحت این عوامل را در سه دسته "ساختار فیزیکی"، "فعالیت" و "معنا" تبیین کرده است (Falahat, 2006). همچنین دوگانه "ادراکی و شناختی" و "کالبدی" دسته‌بندی دیگری است که بر مقوله حس مکان مترتب شده است (Kashi & Bonyadi, 2013) و پژوهشی دیگر، طراحی منظر و حس مکان را در سه دسته "بصری"، "روانشناسانه" و "روحی" قرار داده است (Nik mohammad et al., 2013). اعتمادی و مستغنی عوامل موثر بر حس مکان را در نه مقوله‌ی "اجتماعی"، "فرهنگی"، "فردی"، "خاطرات و تجارب"، "رضایت‌مندی از مکان"، "عوامل کالبدی"، "فعالیتی و تعاملی"، "زمان" و "مشارکت در طراحی مکان" عنوان کرده‌اند که از میان موارد گفته شده، دو عامل کالبدی و مشارکت در طراحی مکان، از بعد معماری و طراحی فضا، مورد بررسی ویژه قرار گرفته است (Ete-madi & Mostaghni, 2015). همچنین تاثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی، کالبدی و ویژگی‌های شخصی (نوع فردی) بر حس مکان نیز مورد مذاقه بوده است (Deutsch & Goulias, 2008). با نگاهی اجمالی به پژوهش‌های انجام شده می‌توان دریافت که بسیاری از زیرمفاهم‌های ارائه شده (جدول ۱)، به صورت مشترک در تحقیقات آمده و در دسته‌های متنوعی گنجانده شده است.

از سویی در برخی از مطالعات تنها به بررسی مبسوط یکی از مولفه‌ها پرداخته شده که از جمله آن می‌توان به مولفه معنا (Kalali & Modiri, 2012)،

در دهه‌های اخیر پس از زیر سوال رفتن مدرنیسم و ایده‌های جهانی‌شدن، پارادایم پساساختارگرایی با عبور از تفکر وجود موضع عقلانی رادیکال و همه‌شمول، به واسازی ساختارها و گذر از پیش‌فرض‌های ساخت‌گرایی، به خردفرهنگ‌ها توجه ویژه دارد. پساساختارگرایی با این تاکید که هیچ عقلانیت و اخلاقیات مطلق به صورتی بنیادین وجود ندارد، روی آورد تجربه‌ی زیستن در اینجا و اکنون را مطمح نظر قرار می‌دهد. این تجربه زیسته شده، پدیداری مکان را ممکن می‌سازد که نخست، نگاهی متفاوت به مفهوم مکان، بایسته است.

حس مکان در مفهوم عام آن به معنای درک کیفیتی متمایز از فضا است که به واسطه تجربه زیستن و بودن در فضا، یک‌جا را به آن‌جا تبدیل می‌کند. آن‌جا با تمام خصوصیات یگانه خود به سرزمینی خاص تعلق می‌یابد که متمایز از دیگر نقاط، بوم و اقلیم را برمی‌سازد.

در این پژوهش تاثیر مولفه‌های اقلیم با دربرگیری از هر دو زیرمجموعه محیط طبیعی-جغرافیایی و انسان‌ساخت بر حس مکان با این پرسش اصلی بررسی می‌شود که کدام خصوصیات منبعت از اقلیم بر ایجاد حس مکان موثر است؟ آنچه در این مقاله اهمیت می‌یابد، تفاوت در ادراک انسان از مکان است و می‌توان از طریق شناخت عوامل موثر بر ادراک، دلایل این تفاوت را برشمرد. این تحقیق در چارچوب محتوایی نظریات رلف^۳، عوامل موثر بر ادراک انسان را از یک سو تحت تاثیر ویژگی‌های فردی^۴ و از سوی دیگر متأثر از محیط اطراف می‌داند. این پژوهش با این روی آورد که تاثیر تفاوت بوم و عوامل اقلیمی موثر بر حس مکان را نمایان می‌سازد، در دو شهر از دو منطقه متمایز کشور با زادبوم‌هایی مغایر، بررسی می‌شود. همچنین انتخاب بافت تاریخی دو شهر رشت و یزد بدین جهت که وجه تاریخی آنها معرف شهروندان است، صورت می‌گیرد؛ زیرا مطابق نظر صاحبان آرا، فضای زیسته‌شده در سیر زمان، ماندگاری حس مکان در خاطره جمعی را نمودار می‌کند.

روش‌شناسی تحقیق

پساساختارگرایی به مثابه یک سامانه تفکری است که به لحاظ تاریخی، ارتباطی تنگاتنگ با پسامدرن یافته و اغلب با تکیه بر تجربه‌ی زیستن در زمان، حاوی موضع انتقادی به ساختارگرایی است. این ایستار با رد مفاهیم کل‌نگر و ذات‌گرا، متکی بر گفتمان‌های متکثر و نامتجانس است که به جای مکتب فکری بیشتر به شیوه‌ی اندیشیدن شناخته می‌شود. موضوع پدیداری مکان در عنوانی کلی، هم روش و هم فلسفه پدیدارشناسی را رقم می‌زند. نظر ویژه به انسان درون متن و توجه بیشتر به مختصات

که خصایص اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی شامل آداب و رسوم، سنت‌ها، ارزش‌ها، باورها، مذهب، اعتقادات، عادات، هنر و معماری، جهان‌بینی، قوانین اجتماعی، الگوی کار، نوع معاشرت، تعاملات اجتماعی و کنش‌های اقتصاد معیشتی، همگی محیط انسان-ساخت را تشکیل می‌دهند و مجموع این عوامل، معرفت اقلیم یک نقطه از زمین است (Khakpour, Daghighi & Mojdehi, 2018: 1418). لذا می‌توان از مکان به مثابه جزئی از کلیت اقلیم یادکرد (جدول ۲).

Table 2. Region's components
(Khakpour, Daghighi & Mojdehi 2018: 1418)

Component	Sub-component	Effective factors	
Natural and Atmospheric	Earth Specification	Topography	
		Land material	
		Soil kind	
		Route of Surface water	
		vegetation	
		Indigenous Material	
		Atmospheric specification	
	Atmospheric specification	Sun	
		Wind	
		Rain	
		Tempreture	
		Humidity	
		Human Formed	Cultural Features
Human Formed	Cultural Features	Mores	
		Tradition	
		Values	
		Beliefs	
		Religion	
		faith	
		Habits	
		Art & Architecture	
		World view	
		Social features	Social rules
		Work pattern	
Sociability type			
Social interactions			
Effective factors	Economy of living actions		

مکان

برای فهم مکان، بازشناسی فضا اهمیت می‌یابد و مکان مبتنی بر شناخت فضا فهم می‌گردد؛ چراکه خصایص فضا بر درک مکان موثر است. امروزه واژه فضا به صورت عام و یا تخصصی به فراوانی استفاده می‌شود. اما با وجود تکثر تعاریف فضا در نظرگاه‌های مختلف، نمی‌توان مفهومی یکپارچه برای آن یافت. یکی از دلایل آن به قولی، احاطه نداشتن انسان بر فضا است؛ زیرا چنانچه انسان بر چیزی تسلط پیدا کند، موجبات شناخت آن مهیا می‌شود (Bahraini & Khosravi, 2014: 9). با این‌که فضا پدیده‌ای همه‌جا حاضر است، شناخت عوامل معرفت آن موضوعی سهل و ممتنع است. فارغ از شخصیت فضا و تجربه‌ی رخ داده در آن، لازمه‌ی پدیداری فضا، سه عامل دیالکتیک عرصه درونی و بیرونی، مرز و حصار و مرکزیت است (Partovi, 2013: 91). چنانکه هایدگر درباره فضا، می‌گوید: «هر فضایی چیزی است که به آن جایی

نشانه (Falahat & Nohi, 2012) و خرداقلیم (Rah-matian, Emadian Razavi & Ayatollahi, 2014) اشاره کرد^۷. آنچه پژوهش پیش رو را از دیگر تحقیقات موازی متمایز کرده، بررسی تاثیر مولفه‌های اقلیم با دربرگیری هر دو زیرمجموعه محیط طبیعی-جغرافیایی و انسان‌ساخت بر حس مکان است. تا در نتیجه به تبیین عوامل متأثر از اقلیم که ایجادکننده حس مکان است، دست یافت.

Table 1. Research background related to the sense of place

Scholar	Effective factors on the sense of place
Falahat	<ul style="list-style-type: none"> Somatic Activities Connotation
Kashi & Bonyadi	<ul style="list-style-type: none"> Cognitive & Perceptual Somatic
NikMohammad, Saruwono, Yani Said, Wan Hariri	<ul style="list-style-type: none"> Visual Psychological Spiritually
Etemadi & Mostaghni	<ul style="list-style-type: none"> Social Cultural Individualy Memories & Experiences Satisfaction of Place Somatic Activity & Interaction Time Participation in Place schema
Deutsch & Goulias	<ul style="list-style-type: none"> Cultural Social Somatic Human Characteristic
Kalali & Modiri	<ul style="list-style-type: none"> Connotation
Falahat & Nohi	<ul style="list-style-type: none"> Semiology
Rahmatian, Emadian razavi & Ayatollahi	<ul style="list-style-type: none"> Micro-region

مبانی نظری اقلیم

در وهله نخست، موقعیت جغرافیایی مهم‌ترین عاملی است که معرفت مکان‌مندی است و شناختی کلی از آن بدست می‌دهد. مکان مفهومی کالبدی است که با استقرار ملازمت دارد و لذا موقعیت خاص و سرزمینی، الزامی برای هر مکان است. در این نحله، می‌توان بوم و اقلیم را یکی از عوامل معرفتی مکان دانست. اما در خصوص معنای اقلیم، در لغت‌نامه‌های مختلف در کنار تعاریفی مانند شرایط جوی و هواشناختی خاص یک منطقه از کره زمین^۸، معانی دیگر همچون مملکت، کشور و ولایت^۹ بیان شده است. لذا اقلیم نه به معنای تقلیل‌گرایانه‌ای چون آب و هوا، بلکه به معنای بوم و سرزمین و شامل محدوده‌ای کالبدی^{۱۰} با ویژگی‌های متمایز از سایر سرزمین‌ها است. بر اساس این مفهوم کل‌نگر، البته ذیل خصوصیات اقلیمی، ویژگی‌های آب و هوایی نیز قرار دارد؛ وضعیت جوی از جمله میزان تابش آفتاب، باد، باران، دما و رطوبت، معرفت خرداقلیم و فرآیندهای متأثر از آن است که در کنار هم محیط طبیعی-جغرافیایی را برمی‌سازند. شایان توجه است

تلفیق و یا تفکیک حداقل دو فضا می‌گردد (Balilan et al., 2011: 62). بنابراین مرز، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری فضای درونی و بیرونی دارد و می‌تواند علاوه بر نقش جداکنندگی، موجب تعامل مناسب و دیالکتیک درون و بیرون، وحدت‌بخشی و نظم درونی شود.

اجزای کالبدی فضا، نقش مهمی در تاثیرگذاری بر حس مکان دارند. این عناصر مکان‌ها را برای مخاطبان خوانا می‌نماید تا افراد مکان را شناسایی، سازماندهی و جهت‌یابی کنند (Norsidah, 2009: 158). در حقیقت آنگاه که فضا بر انسان پدیدار گردد، او را در معرض یک بار معنایی و خصلت محیطی خاص قرار می‌دهد. با در نظر گرفتن خصلت فضا، انسان درگیر دو عمل روان‌شناختی با عنوان جهت‌یابی و این-همان‌سازی می‌گردد (Norberg-Schulz, 2015: 34). این ویژگی‌ها که موجب امنیت حسی و لذت‌بردن افراد از مکان می‌شوند، حضور، کنش و رفتار فرد را تحت تاثیر قرار خواهد داد. چنانکه، جهت‌یابی یعنی آنکه فرد موقعیت خود را بداند و قادر به استفاده از محیط و پیش‌بینی آن باشد و این-همان‌سازی به معنای هم‌ذات‌پنداری در نتیجه‌ی آشناسدن با یک محیط خاص و انس‌گرفتن با آن در روند زمان است. در صورتی که این دو مولفه به خوبی تحقق یابند، «مکان» خود را پدیدار می‌نماید. نظرات بیان شده توسط صاحب‌نظران در مورد عوامل تعریف‌کننده مکان به اجمال در جدول زیر قابل خوانش و دسته‌بندی است (جدول ۳).

داده شده باشد، به چیزی اختصاص یافته باشد، یعنی درون حد و مرزی باشد» (Heidegger, 2000: 73). به این بیان، هایدگر فضا را پدیده‌ای تعریف‌شده در محدوده‌ی خود می‌داند که منوط به تعیین موقعیت است. او یکی از روش‌های تعیین موقعیت را تعیین حد و مرز برمی‌شمرد. چنان که در تعریف فضا آمده است مقداری از یک منطقه است که با اشغال شدن توسط چیزی خاص برای هدفی خاص به کار گرفته می‌شود (Partovi, 2013: 83). با این معنا، ارتباط دوسویه‌ی مکان و فضا تعریف می‌شود و محصوریت، لازمه‌ی پدیداری فضا و هم‌عاملی برای تحدید آن می‌گردد. با محصور کردن، نوعی گردهم‌آمدن شکل می‌گیرد که موجبات انسجام و هماهنگی مهیا می‌گردد. حصار و به تبع آن گردهم‌آمدن، خود سبب شکل‌گیری مرکز می‌شود. در مقیاس بزرگتر، هر محصوریتی در عین حال که دارای مرکزی است، خود به منزله یک مرکز برای اطراف است. مسلماً آنکه محصورکردن با ایجاد مرز و حصار میسر است. البته «مرز آن نیست که بعضی چیزها در آن متوقف می‌شوند، بلکه همان‌گونه که یونانی‌ها نیز پی‌برده بودند، مرز آن است که از آن بعضی چیزها آشکارگی گوهرینش را می‌آغازد» (Heidegger, 2000: 73).

منظور هایدگر از آغاز شدن آشکارگی گوهرین، پدیدارشدن و حضوریافتن است که مرز به‌واسطه‌ی شکل دادن به محدوده، می‌تواند آن را قابل درک نماید. مرز همچنین به مثابه آستانه عمل کرده و موجبات تفاوت را فراهم می‌کند. آستانه مانند یک حوزه انتقالی عمل نموده و با ارائه اشکال مختلف، موجب

Table 3. Component of Place

Component	Sub-component	Scholar	Subject Matter	
Space	Inside and outside dialectic	Norberg-Schulz	Being inside means be far from things that are outside and this is the first purpose and consequents of place's concept.	
		Edward Relph	Being inside of a place represents belonging to that and identification with the place. The more you are inside, the stronger is your identity related to place.	
		Gordon Cullen	Some of the best effects of cityscapes generate by create artfully connection between here and there (inside and outside).	
		Bollnow	Each attribute based on connection between inside and outside world is between body and mind.	
		Simon	Wall, floor and ceiling generate a state in which an inside area forms in an outside area and as a result, people and groups settle down.	
		Barrier and border	Partovi	Borders create space arrangement and form space quality.
			Norberg-Schulz	Border can be like threshold which simultaneously separates and unites outside and inside.
			Ashihara	Borderline, which separates inside and outside space, determines both outside attribute and surrounding cityscape attribute of a building.
			Heidegger	Border doesn't mean a thing to stall something, but it's a thing to emerge something. Barrier and besiegement is eternal form and archetype of build.
		Norberg-Schulz	We can describe attribute by concepts like besiegement, aperture, width, narrowness, dimness, gloom, resplendency and etc.; qualities which based on designing, visual modeling, coordination, rhyme, scale, dimension, materials, texture and color.	
Centricity	Norberg-Schulz	Center is a fundamental element of existential space. In fact, each place that represents meaning is a center.		
Attribute	Orientation	Norberg-Schulz	This action makes individual to be the passing human which is a part of his nature.	
		Partovi	A process that helps people to settle in time and space and enables them to use the environment and predict that.	
	Recallment	Norberg-Schulz	Being, above all factors, contains recallment of Environment.	

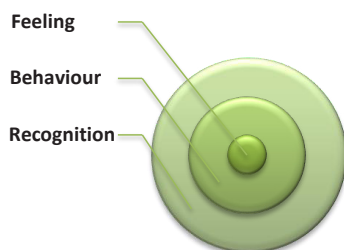
حس مکان

اینکه برخی فضاها موجبات ادراک انسان را فراهم نموده و حس حضور و بودن در مکان را به فرد القا کند، می‌تواند نمودی از وجود حس مکان^{۱۱} باشد؛ عدم حس مکان به معنای وجود نقیصه در کیفیت فضا و مولفه‌های ادراکی آن است که رلف از آن به بی‌مکانی یاد می‌کند. لذا ناپایداری یاد و خاطره از فضاهای ساخته‌شده، به دلیل فقدان معنا و عدم درک مکان، اتفاق می‌افتد. مکان را نمی‌توان از کاربرانی که معناها را به آن نسبت می‌دهند، جدا دانست. چنان‌که عامل دیگری که پس از پدیداری مکان می‌تواند بر حس مکان تاثیرگذار باشد، نقش انسان به عنوان کاربر و مُدرک است. عیان است که بدون توجه به ارتباط روانشناسانه افراد با مکان، هرگونه ارزیابی کیفیت مکان ناکافی خواهد بود (Norsidah & Khali, 2014, 710). رابطه‌ی انسان و فضا، رابطه‌ای یک طرفه نیست بلکه همان‌طور که بخشی از ویژگی‌های فضا-شامل خصوصیات کیفی- با وام‌گرفتن از رفتار مردم ظهور می‌یابد، قطعاً فضا نیز به‌عنوان بخش عینی محیط می‌تواند تاثیرات غیرقابل انکاری بر رفتار افراد بگذارد (Javadi, Boudagh & Makani, 2015: 146) و این خصیصه، رابطه متقابل انسان و فضا را معرفی می‌کند. از طرفی از دیدگاه پدیدارشناسی، فضایی که کالبد معماری می‌سازد با فضای انسان-ساخت متفاوت است. در صورتی که این دو فضا به وحدت برسند، معماری ساخته شده معنا می‌یابد (Falahat & Shahidi, 2015: 30). پس فضای انسان-ساخت بخش ذهنی معماری است. در این صورت، نقش کنش‌های انسان در فضا و رفتارهایی که متاثر از عملکرد فضای پیرامونی است، اهمیت می‌یابد. این انسان‌ها هستند که متعلقات احساسی را در مکان‌های معنادار گسترش می‌دهند. مجموعه‌ای از معنای مکان‌ها و متعلقات آن که به وسیله فرد یا گروهی ارائه می‌شود، تعریفی کاربردی از حس مکان را بیان می‌کند (Semken & Freeman, 2008, 1043). معنای محیط پیرامون در ارتباط فرد با محیط‌های گوناگون (اعم از انسانی یا کالبدی) با صور مختلف «بیان» حاصل می‌شود. این ارتباط می‌تواند به وسیله نظام‌های گفتاری و نوشتاری و یا از طریق زبان فرم‌ها و در چارچوب نظام دیداری تجلی یابد. از این‌رو، معنا در پی کنش انسان با محیط‌های مختلف (خانوادگی، اجتماعی، طبیعی و محیط مصنوع) به ذهن متبادر می‌شود و جنبه‌ای دیگر از این روابط را نشان می‌دهد. بر این اساس می‌توان گفت که دسته‌ای از بار معنایی یک مکان، شامل معنای حسی و ملموس محیطی است که حاصل ارتباط بصری و عینی ناظر-شکل است؛ اما دسته‌ای دیگر متکی بر خصلت تداعی‌کنندگی اشکال است که بر مفاهیم غیر کالبدی، فرهنگی، اجتماعی و ویژگی‌های شخصیتی افراد تاکید دارد و با عنوان معنای ارزشی و نمادین بیان شده است (Kazemi, 2014: 234-235). در مجموع، فضا مجموعه‌ای نظام‌یافته

از مکان‌ها است که به واسطه خصوصیات کالبدی، نظام عملکردی و بار معنایی به مکان تبدیل می‌شود. در واقع ایده‌ی مکان به همان اندازه که فیزیکی است، روانشناسانه نیز است. فرم فیزیکی، فعالیت و معنا با یکدیگر ترکیب می‌شوند تا حس مکان شکل گیرد (Norsidah & Khalilah, 2014, 710). آگاهی بر مکان به معنای آنکه انسان به واسطه خصوصیات کالبدی، نظام عملکردی و بار معنایی، از موقعیت و «جا» شناخت پیدا کند و طی سلسله مراتب ادراکی متاثر از تعامل فرد و مکان، حسی از آن مکان خاص حاصل نماید، با عنوان «حس مکان» شناخته شده است. آنگاه که آدمی به حس مکان دست یابد، نوع ارتباط او با محیط کالبدی و جامعه، دربرگیرنده‌ی احساس عمیق فرد با آن مکان است (Lee & Chiang, 2016, 700). وقتی چیزی به صراحت قابل درک باشد، انسان آن را به واسطه «معنای مخصوصش» درک می‌کند. معنای مخصوص، فهم و برداشتی است که هر فرد متاثر از ویژگی‌های خود، شخصیت، تجارب و زمانی که در آن قرار دارد، به آن دست می‌یابد. لذا درک انسان از مکان، برای هر یک از افراد نسبت به دیگری متفاوت است (روی آورد اگزستانسیال). مطابق نظر رلف در مورد چگونگی شکل‌گیری حس مکان از تجارب فضایی اشخاص، مکان را به طور مستقل و تفکیک‌شده نمی‌توان تجربه کرد بلکه در سایه‌روشن منظر، آیین‌ها، زندگی روزمره، تجربیات شخصی و در هم‌نهشت دیگر مکان‌ها حس می‌شود (Relph, 2010: 39).

مطابق آرای صاحب‌نظران، سلسله مراتب ارتباط متقابل انسان و مکان، در سه بعد قابل بررسی است: شناخت، رفتار و احساس^{۱۲} (شکل ۱). بعد شناخت، محدوده وسیع‌تری نسبت به سایر ابعاد به‌خود اختصاص می‌دهد و ادراکی عمومی نسبت به موقعیت فضا و جهت‌یابی ایجاد می‌کند.

Fig. 1. Hierarchy of the connection between human and place from recognition to feelings in physical environment (Hashemnezhad, Yazdanfar, & Heidari, 2013: 109)

این ادراک تابع فرم مکان است. اما در بعد رفتاری، درک قابلیت‌های فضا جهت رفع نیازها تحت تاثیر عملکرد به وجود می‌آید. بعد احساسی نیز محدوده‌ی فضایی کمتری نسبت به سایر ابعاد داشته، درک از میزان رضایت و وابستگی به مکان را موجب می‌شود. این بُعد از طریق معنای مکان قابل بازشناسی است (Hashemnezhad, Yazdanfar & Heidari, 2013, 109).

Table 4. Conclusion of theoretical structure of research

Theoretical structure of research	Components	Sub-components
Place	Space	Inside & outside
		Dialectic
	Attribute	Barrier and border
Centricity		
The Sense of place	Somatic	Orientation
		recallment
	Functional	Space Restrictive Factors
	Connotation	Different Activities
Region	Natural-Geographical	Intuitive and Tangible Meaning
		Normative Meaning
	Human Formed	Earth Situation
		Atmospheric Situation
		Cultural
		Social
	Economy	

و خشک، بر فراز بنا گنبدهایی دارای روزن و با کارکرد تهویه هوا احداث گردیده است (شکل ۲).

از این رهگذر، عناصر کالبدی و اجزای معماری، ظاهری متفاوت به شمای کلی شهرها داده و برداشت‌های حسی متمایزی را موجب می‌شود که خود به خوانش ویژگی‌های آب و هوایی می‌انجامد. از مصابق دیگر، پنجره‌هایی است که در شهر رشت بر دیوار خارجی بنای مسکونی تعبیه شده و بازبودن آن در فصول گرم سال، علاوه بر تامین نیاز به تهویه، به خواسته‌های اجتماعی-فرهنگی مردم برای تعامل با سایر افراد محله نیز پاسخ می‌دهد. اما در خانه‌های محلات تاریخی شهر یزد، به‌ندرت روزه‌ها بر جداره‌های بیرونی دیده می‌شود؛ در اینجا، حفظ حریم خانه، تنها با کنترل در ورودی ممکن می‌گردد. در این معماری، ارتباط درون و بیرون اتاق‌ها، با حیاط مرکزی و به واسطه پنجره‌ها و ارسی‌ها برقرار است؛ که این خود به برداشت حسی متمایز از مکان منجر می‌شود (شکل ۳).

از سویی، در محلات شهر رشت، بنای مسکونی به وسیله چند پله از زمین ارتفاع می‌گیرد تا هم از رطوبت بالارونده زمین در امان باشد و هم در تراز بالاتر، از تهویه و تابش بیشتر نور بهره‌مند گردد. با ارتفاع گرفتن بنا از کف معبر، دید به حیاط و امکان کنترل مناسب‌تر به محوطه‌ی باز، به وسیله پنجره‌هایی در جبهه‌های مختلف، به‌وجود می‌آید که این امر تداوم فضایی بنا و محوطه را موجب می‌گردد. در مقابل، در شهر یزد فضای اصلی عموماً

این‌چنین، فضا از قالب تعاریف انتزاعی خارج شده، بر مبنای کنش‌های فرهنگی انسان شکل می‌گیرد. در مفهومی جامع‌تر می‌توان بیان کرد که «شناخت یک مکان پدیده‌ای اجتماعی است. مکان‌ها با توجه به آنچه دیگران درباره آنها می‌گویند معرفی می‌شوند و هر فرد با توجه به ویژگی‌های اجتماعی، سن، جنس، قومیت، ملیت، تخصص و مانند آن، اطلاعات دریافت‌شده خود از مکان را پالایش کرده و تصویری از مکان ایجاد می‌کند. به بیان دیگر اگرچه حس مکان شخصی تلقی می‌شود، در عین حال نتیجه دریافت عمومی جامعه است (Esmailian & Ranjbar, 2013: 183). فرد آگاه به شرایط بومی منطقه، تصویر و حسی تلفیق شده از اطلاعات نهان در کنش‌های روی داده در مکان دریافت می‌کند. لذا برداشت یک فرد کم‌تجربه و بدون پیشینه از مکانی خاص، با فردی بالغ که در همان مکان زندگی و یا خاطره‌سازی کرده است، متفاوت خواهد بود. می‌توان گفت که افراد، مکان را نه فقط به واسطه مولفه‌های کالبدی، بلکه در تعامل با مفاهیمی که در بستر محیط انسان-ساخت قابل خوانش است، می‌شناسند (جدول ۴).

یافته‌های پژوهش

با بررسی دیدگاه‌های مختلف، حس مکان برگرفته از خصوصیات کالبدی، عملکردی و معنایی است که شناخت این دسته از مولفه‌های فضا، منجر به دریافتی جامع از حس مکان می‌شود.

مولفه اقلیمی - خصوصیات کالبدی

فضای کالبدی متأثر از عوامل محصورکننده همچون عناصر افقی، عمودی، ارتباطی، بازشوها و مبلمان است که در بافت محله شامل جداره‌ها، پله‌ی ورودی خانه‌ها، در و پنجره‌های بنا و نیز مبلمان متحرک و ثابت همچون چراغ و حتی گلدان‌ها است؛ چنانکه فضا به واسطه مبلمان، تغییر عملکرد یافته و بازتعریف می‌شود. مبلمان فضای عملکردی، متأثر از نیازهایی است که مکان در پاسخ به رفتارهای مرتبط با آن شکل می‌گیرد. در تطبیق این عناصر، در محلات تاریخی شهر رشت، بام‌های شیب‌دار مناسب‌ترین تمهید برای شرایط جوی پرباران شهر است در صورتی که در شهر یزد، بام بنا مسطح بوده و یا در پاسخی هوشمندانه به شرایط هوای بسیار گرم

Fig. 2. Left: the flat roof of Yazd city; Right: The sloped roof of Rasht city

مشخص‌اند، نیز با خاک و خشت‌های خراب و باغ‌ها و بستان‌هایی که غالباً آنها را احاطه می‌کند؛ و تمام این‌ها، شهر را از دشت یا به قول خودشان صحرا، متمایز می‌نماید. در شهرهای مازندران و گیلان، مطلب به کلی متفاوت است. درختان و باغ‌های میوه، به جای این‌که در حکم نشانه باشند، به واسطه‌ی کمیت، یعنی فراوانی خود، خانه‌ها و کوچه‌ها را با درآمیختن با سبزه و گیاه مجاور می‌پوشانند» (Nikouye, 2007: 36). وی تفاوت اولیه و چشم‌گیر شهرها را در سیمای کلی و ترکیبی که بناها با منظره و طبیعت اطراف خود می‌سازند، برمی‌شمارد. این تصویر کلی از شهر، درکی متفاوت و حس مکان متمایز را رقم می‌زند.

با تعدادی پله در ارتفاعی پایین‌تر از سطح معبر قرار دارد که علاوه بر حفظ فضاهای داخلی از تابش آزاردهنده آفتاب در فصول گرم و امکان بوجود آوردن شرایط محیطی مناسب برای رشد گیاهان حیاط، بر درون‌محرمیت و خصوصی بودن فضاهای داخلی می‌افزاید. این تغییر نوع ارتباط انسان با مکان، برداشت حسی مغایری در پی خواهد داشت؛ چرا که نحوه ارتباط فرد با بنا در تراز ارتفاعی مختلف، حسی متفاوت از مکان را القا می‌نماید (شکل ۴).

تفاوت کلی شهرها به تبعیت از محیط طبیعی-جغرافیایی را می‌توان در این بخش از سفرنامه جیمز بیلی فریزر دریافت که بیان می‌دارد: شهرهای مناطق مرکزی ایران «با دیوارها و خانه‌های خود، در دشت

Fig. 3. Left: Rigid facade in Yazd city; Right: Multi openings facade in Rasht city

Fig. 4. Left: The Lawri's house which is lower than the ground; Right: The Nasiri's house in Rasht city which is higher than the ground

می‌توان به بازارهای اصلی شهر اشاره کرد. چنان‌که نوع کالاهای عرضه شده در بازار نیز تابع نوع معیشت، سبک زندگی و شیوه زیست افراد شهر بوده و ارتباطات فضایی و عملکرد بازار را بازتعریف می‌نماید. برای مثال از آن جهت که «یزد حقیقتاً یک شهر صنعتی است و بیش از نیمی از غلات مورد نیاز آن از بیرون و عمدتاً از ناحیه شیراز وارد می‌شود» (Malcom, 2015: 191)، بازار یزد مملو از صنایع دستی و محصولات و داروهای گیاهی است و کمتر به فروش مواد غذایی هر روزه اختصاص یافته است. عدم الزام به دسترسی روزانه به بازار سبب شده هدف اصلی افراد، بازدید از کالبد تاریخی بازار یزد و گاه خرید صنایع دستی و محصولات خاص این شهر باشد. این درحالی است که در بازار رشت، راسته‌های متعددی برای اقلام مصرفی به ویژه آذوقه شکل گرفته است که شور و حالی متمایز دارد.

مولفه اقلیمی - نظام عملکردی

به‌جز کاربری مسکونی که بخش مهمی از ادراک عملکردی فضا را برای انسان برمی‌سازد، عملکرد فضاها عموماً یا برگرفته از نیازهای زیست شهری مانند فضای آموزشی، تجاری، بهداشتی، خدماتی و اداری بوده و یا در پاسخ به نیازهای اجتماعی-فرهنگی جامعه مانند فضاهای تجمع شهری، فرهنگی و مذهبی است. با وجود آنکه این فضاها جهت رفع نیاز مشخصی مورد بهره‌ر قرار می‌گیرند، اما شرایط جوی و زمینه اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و سیاسی بر ساختار فضایی آنها تأثیرگذار است. این خصیصه در فضاهای تجاری به منزله فراوان‌ترین کاربری غیر مسکونی، در دو منطقه‌ی مورد تحقیق به وضوح قابل دریافت است. از نمونه فضاهای تجاری در بافت‌های تاریخی

این قبیل تعاملات میان افراد و فعالیت‌های فضاها، عملکردی، منجر به شناخت، رفتار و دریافت حسی متفاوتی خواهد شد که برای پیدایی حس مکان الزامی است (شکل ۵).

نظام عملکردی همچنین به کنش‌ها و نیازهای اجتماعی- فرهنگی از جمله مذهب و رفتارهای مبتنی بر آن اختصاص می‌یابند. مساجد شهر یزد عناصری شاخص در معماری شهر و با ابعادی چشمگیر در بافت محله هستند که به مثابه نشانه شهری، خوانایی کالبدی را ممکن می‌سازند. این عناصر، در راستای تحقق حیات اجتماعی شهر اهمیت دارد؛ چنانکه «دلیل مراجعه روزانه مردم شهرها به بازارها و محدوده آن، علاوه بر کسب و کار و کسب روزی، دسترسی به اماکن و مراکز مذهبی شهر در منطقه بازار نیز بوده است. به همین جهت، در بازار ایرانی فضای کسب و کار با نشانه مربوط به باورها و آیین‌های مذهبی در آمیخته است و درهم تنیدگی مناسبات دین را با اقتصاد و دیگر جنبه‌های زندگی مردم عرضه می‌کرد» (Afshar & Karimi, 2017: 21). اما برخلاف یزد، در شهر رشت مساجد، همانند و مشابه دیگر کالدهای موجود در بافت محله شکل گرفته‌اند. همان‌طور که در سفرنامه ارنست اورسل آمده است: «هیچ بنا معظمی در این شهر نیست، حتی مساجد هم، به سبک معماری کاملاً ابتدایی ساخته شده است» (Afshar & Karimi, 2017: 102). این ویژگی‌ها برخاسته از محیط انسان-ساخت بوده و بر حس و حال شهر و ادراک ناظر موثر است (شکل ۶).

در این راسته‌ها که شاکله‌ی بازار بر آن استوار است، عمده کالاها از دسته‌ی مواد خوراکی هستند که نتیجه شرایط طبیعی و جغرافیایی این بوم است و سبب شده تا این بازار صرفاً مکانی جهت گردش و خرید صنایع نبوده و به‌عنوان مقصدی برای تهیه مایحتاج روزانه لحاظ گردد. پویایی این مکان مرهون این خصیصه است. همان‌طور که در سفرنامه آدام اولتاریوس آمده: «میدان یا بازار شهر نسبتاً بزرگ بود و در آنجا، اصناف و صاحبان مختلف مشغول کار بودند. بیش از هر چیز، مواد غذایی گوناگون به چشم می‌خورد که انسان می‌توانست با پرداخت مبلغ بسیار اندک خرید کند» (Nikouye, 2007: 19). از طرفی بخشی از مسیر تردد افراد در بازار رشت مختص برپایی بساط کسبه‌ی محلی و روستایی است که به مثابه بازارگاه، در کناره‌ی مسیرهای تردد، فضایی را جهت عرضه و فروش محصولات خود و تولیدات خانگی اختصاص می‌دهند. در واقع این مبلمان متحرک، جزیی از فضای درک‌شده از بازار رشت است که عملکرد آن را تحت تاثیر قرار داده و برخاسته از رونق زندگی روستایی و اقتصاد معیشتی متنوع آن در اطراف شهر است. دست‌فروشان از روستاهای حومه رشت که در آنها هر واحد مسکونی، واحد اقتصاد معیشتی نیز هست، برای عرضه محصولات تولیدی خانوار، روزهای مشخصی از هفته را به بازار اصلی شهر می‌آیند.

در بازار تاریخی شهر رشت، مرز میان مغازه‌ها و دست‌فروشان میانه‌ی بازار، مرزی نهان است که تنها از جانب صاحبان مغازه‌ها قابل شناسایی است.

Fig. 5. Left: Stores of the traditional bazaar of Yazd, mainly sales handicrafts; Right: A local bazaar in Chomarsara, Rasht, mainly sales food

Fig. 6. Left: The entrance of grand mosque of Yazd; Right: , Haaj Hakim Nasir Rashti Mosque in Sagharisazan district in Rasht

منطقه شده است که از عوامل تمایز ساختار بصری شهرها است؛ ترکیبی از بافت‌های مختلف آجر و کاه‌گل در بافت تاریخی شهر یزد و ترکیبی از سفال قرمز و آجرهای تیره در محدوده قدیمی شهر رشت، از مصالح بومی این دو بافت محسوب می‌شوند. همچنین عناصر پاسخ‌دهنده به شرایط جوی، اجزای تزئینی و دید و منظره‌ی اطراف جزء معانی حسی و ملموس مکان هستند. شرایط جوی هر بوم نیز عامل شکل‌گیری عناصر کالبدی خاص در پاسخ به شداید آب و هوایی است که در شهر رشت، سقف‌های شیب‌دار سفالی و در شهر یزد، بادگیرها به‌عنوان مشخصه در چشم‌ناظر، جلوه می‌کنند. شرایط محیطی هر منطقه و احساس آن‌ها از جمله ویژگی‌های دما، باد، و رطوبت، موجب شکل‌گیری برخی عناصر کارکردی است که بار معنایی ویژه‌ای به همراه داشته و بر حس مکان تاثیر می‌گذارد. برای مثال خنکای محبوس در زیر پوشش طاقی سباباطها در برخی از معابر شهر یزد، حسی از امنیت در برابر شدت گرمای تابش را القا می‌کند و این در شرایطی است که سایبان‌های کوتاه بالای دیوار خانه‌ها در معابر محلات تاریخی شهر رشت، مامنی برای رهگذران از بارش‌های طولانی و مستمر منطقه است^{۱۴} (شکل ۷).

دسته‌ای دیگر از مولفه‌های بار معنایی، مفاهیم ارزشی و نمادین است که شامل خصلت تداعی‌کنندگی اشکال و مفاهیمی بوده که وابسته به ویژگی‌های شخصی افراد و خصوصیات محیط انسان-ساخت است. عوامل فردی از جمله خلق و خوی، تجربه و ادراک زیستی، سواد، حالات روحی فرد در زمان-مکانی مشخص و خصایص غیر شخصی افراد، از جمله جایگاه و طبقه اجتماعی، آموخته‌های برساخت‌های فرهنگی جامعه، ارزش‌های اعتقادی و ویژگی‌های سیاسی و اقتصادی محیط، موجب ادراک در پس ارزش‌گذاری‌های شخصی و انگاره‌های اجتماعی است.

در مطالعات میدانی تحقیق، پدیداری حس مکان در سایه روشن ارزش‌های اعتقادی را می‌توان به صراحت دریافت؛ به طور مثال در تجارب عمومی، در روزهای سوگواری مذهبی، گذر از محلات قدیمی شهر یزد و عبور از کنار حسینیه‌ها و مساجدی که نخل‌های^{۱۵} مخصوص عزاداری را آراسته‌اند، تجربه‌ای ویژه از حس

فضاهایی مانند کاربری‌های آموزشی، بهداشتی، اداری و خدماتی در بافت تاریخی هر دو شهر، مشابه‌ها به رفتارهای قابل پیش‌بینی پاسخ می‌دهند و تمایزشان در ساختار کالبدی آنها است که از شرایط طبیعی هر بوم تاثیر می‌گیرد. عمده تفاوت نظام عملکردی محلات در این دو شهر به عنوان نمونه، فضاهای تجمعی محله، فرهنگی و مذهبی است که به سبب تفاوت در زمینه‌ی انسان-ساخت هر اقلیم، برخاسته از نیازهای اجتماعی-فرهنگی جامعه شکل می‌گیرند. مالکوم در این زمینه بر این باور است که: «دین برای فرد یزدی هیجان نیز فراهم می‌کند؛ جای تئاتر و کنسرت معمولی را تعزیه و روضه‌خوانی محرم گرفته است، تمام این مراسم در خدمت تقویت تعلق مردم عادی به نظام مذهبی قرار دارد، نظامی که برای آنها جای کشور، آداب و رسوم متعارف، عادت‌های زندگی و مجموعه قوانین مربوط به پاکیزگی را می‌گیرد» (Malcom, 2015: 117). مبتنی بر یافته‌های میدانی، از شاخصه‌های تفاوت نظام عملکردی در دو بافت مورد مطالعه، اختلاف تمایل افراد به ایجاد اجتماعات در مکان‌های عمومی و تعدد فضاهای تجمعی محلات و نیز دسترسی گروه‌های سنی و جنسی است.

مولفه اقلیمی - بار معنایی

همانگونه که بیان شد، مولفه‌های ادراک بار معنایی در دو دسته قرار می‌گیرند. دسته اول عناصر حسی و ملموس مکان است که از خصوصیات کالبدی و ویژگی‌های ظاهری مکان به واسطه‌ی حواس بینایی، شنوایی، بویایی، لامسه و جهت‌یابی قابل درک است. از جمله‌ی این عناصر برخاسته از شرایط طبیعی-جغرافیایی هر بوم، ویژگی‌های حسی ساده، از عطر گیاهان محلی گرفته تا مصالح بومی هر منطقه را شامل می‌شود. مصداق آن در بازار سنتی پرهیاهوی شهر رشت است که علاوه بر چیدمان بیرونی مغازه‌ها در کنار و روبروی یکدیگر، شنیدن لحن و ترانه‌های دست‌فروشان با گویش بومی، عطر مواد غذایی و خوراکی‌های محلی و رطوبت و رایحه‌ی موجود درفضا، موجب شکل‌گیری مجموعه‌ای از خصایص زادبوم در زمینه ذهنی مخاطب است و برداشت او از مکان را تحت تاثیر قرار می‌دهد. همچنین وجود منابع طبیعی متفاوت در مناطق مختلف، موجب استفاده از مصالح بومی مختص هر

Fig. 7. Left: Saabaat (the roofed alley) in Yazd; Right: , Awning of exterior wall of houses in Rasht

ساخت بر ویژگی‌های فضاهای درونی خانه نیز تاثیر گذاشته و موجب تفاوت کنش‌های انسان در ارتباط با کالبد خانه در دو اقلیم مورد مطالعه شده است. علاوه بر مبحث جداسازی‌های جنسیتی فضا، به طور کلی در شهر یزد غالب فعالیت‌های همگانی که تفکیک سنی و جنسی نداشته باشد، در روزهای مذهبی در کنار حسینیه‌ها و یا مساجد محلات شکل می‌گیرد و تعبیه فضایی به عنوان محل تجمع و گردهمایی در محله لحاظ نشده است. با توجه به متفاوت بودن محیط انسان-ساخت خرداقلیم‌ها، در محلات تاریخی شهر رشت، گره‌ها، میدان‌گاهی برای گردهمایی افراد و بهانه‌ای جهت برقراری تعاملات اجتماعی آنان است. در این محلات فضایی مجزا برای این نوع از کنش‌ها تعبیه نشده است و گره‌های بزرگتر بستر شکل‌گیری اتفاقات مذهبی مهم‌تر در روزهای خاص ملی و مذهبی است.

همانطور که در بخش پیشین اشاره شد، سلسله مراتب ارتباط متقابل انسان و مکان، در سه بعد شناخت، رفتار و احساس قابل بررسی است. چنان‌که در مشاهدات شهرهای رشت و یزد به وضوح قابل درک است، مطابق اطلاعات مبتنی بر مصاحبه نیمه‌سازمان‌یافته عمیق، در محلات قدیمی این شهرها که تردد اتومبیل به ندرت صورت می‌گیرد، حدودی از کوچه‌ی مجاور بنای مسکونی که از ورودی خانه قابل رویت باشد، محیط شناختی ساکنان خانه را شکل می‌دهد و از آن به حریم عمومی تعبیر می‌شود.

محیط رفتاری در شهر یزد، حریم نیمه‌عمومی است که به فضای محدود مقابل در ورودی شناخته می‌شود. این درحالی است که در شهر رشت محیط رفتاری، محدوده وسیع‌تری داشته و از هر نقطه‌ی معبر که دیوار خانه قابل شناخت باشد، محیط رفتاری را معنا می‌بخشد. همچنین محیط حسی در شهر یزد بر مبنای کنش زنان و تجمع آنان در مجاورت در ورودی خانه شناخته می‌شود. این محیط در شهر رشت به محدوده‌ی بصری و صوتی اختصاص می‌یابد که سلام و احوالپرسی در آن صورت می‌گیرد (جدول ۵).

این سه دسته محیط، در بافت شهر رشت به دلیل تاثیر زمینه‌ی انسان-ساخت، محدوده‌ی گسترده‌تری را به خود اختصاص داده است و این محدوده تا آنجا که ارتباط بصری زنان با ورودی خانه حفظ شود، گسترش یافته است (شکل ۸). می‌توان یکی از دلایل تفاوت محیط‌ها در این‌گونه تجمعات را تفاوت اجتماعی-فرهنگی دانست؛ چنانکه به عقیده‌ی راپاپورت، هر کنشی از انسان در رابطه با محیط، با فضای فرهنگی نیز مرتبط است و معمولاً به وسیله گروه‌های مختلف دارای طبقه‌بندی‌ها، قلمروها و مقوله‌بندی‌های گوناگون می‌شود (Partovi, 2013: 87). از آنجا که کنش‌های اجتماعی ساکنان محلات قدیم در شهرهای رشت و یزد مبنی بر الزامات فرهنگی و ارزش‌های اجتماعی دو جامعه‌ی متفاوت است، تفاوت مراتب ارتباط انسان و مکان، قابل فهم است.

مکان بدست می‌دهد. این درحالی است که به زعم سیاحانی که از رشت دیدار کردند، و به‌طور اخص در سفرنامه سردار ظفربخت‌یاری، در مورد مراسم عزاداری اذعان شده که «مردم در روز عاشورا کمتر به دیدن مراسم می‌آیند و به‌طور معمول عزاداری نمی‌نمایند. فقط یک دسته از عزاداران تا شام در شهر گردش می‌کنند» (Abbasi, 2007: 134). لذا تاثیر آیین‌ها به‌طور ویژه درخصوص این رسم مذهبی، بر دو شهر یزد و رشت جلوه‌ای متمایز را نمایان می‌سازد که صحت این مطلب در مصاحبه‌ها نیز محرز است.

از طرفی زمینه‌ی انسان-ساخت که شامل تعاملات اجتماعی شهری، حضور افراد در مکان و انجام فعالیت‌های خاص یا روزمره، دسترسی گروه‌های سنی و جنسی به مکان و نظارت اجتماعی بوده، بر مفهوم امنیت و شکل‌گیری فعالیت‌های همگانی اثرگذار است. در مطالعات موردی، نگاهی به پیشینه‌ی شهر رشت و آگاهی از خصایص فرهنگی آن^{۱۶} که در حافظه جمعی شهروندان نقش بسته، دلایل اقبال عمومی در دسترسی گروه‌های سنی و جنسی به امکانات شهری را موجه می‌دارد. مکتوبات سفرنامه مادام کارلاسرنا گواهی بر این ادعا است؛ «تا سن هفت سالگی، دخترها هم، همان درس پسرها را یاد می‌گیرند، ولی با آموختن خیاطی، معلومات آنان بیشتر می‌شود. دانش دختران ثروتمندان، بیش‌تر از دختران مردم ندار و کم‌درآمد نیست، اما با این فرق که بعضی از آنان، نواختن یک آلت موسیقی یا خواندن آوازی را هم بلد هستند. دختران باسواد و تحصیل کرده، اشعاری از شاعران ملی، چون سعدی و حافظ را، که پاره‌ای از ادبیات آنان میان همه ضرب‌المثل شده است، از حفظ می‌دانند» (Nikouye, 2007: 90). اما در مورد حضور فعال زنان در عرصه‌های مختلف و طول مدت حضور آنان می‌توان به نوشته‌های آدام اولتاریوس در سفرنامه‌اش اشاره کرد که گفته: «در تمام ایران ایالتی وجود ندارد که زن‌های آن‌جا مانند زن گیلانی کار کنند و جنب‌وجوش داشته باشند. کار اصلی آنان بافندگی و ریسندگی است. دوشاب تهیه می‌کنند، کشاورزی می‌کنند که بیشتر برنج‌کاری است و در این کار، وظیفه مرد و زن از یکدیگر جدا و مشخص شده است» (Nikouye, 2007: 15). دوشادوشی مردان و زنان در عرصه‌های فعالیت‌ی داخلی و بیرون از خانه، مدت زمان و میزان نیاز زنان در عرصه‌های عمومی را افزایش داده است که بر حضور و فعالیت‌های آنان در فضاهای عمومی محله و متعاقب آن، بر معانی ارزشی و نمادین، تاثیرگذار است. گفته‌ی برمبرژه تفاوت حضور جنسیتی در فضاهای داخلی را این‌گونه بیان می‌کند که: «برخلاف عرف معمول، فضایی وجود ندارد که منحصر به مردان و زنان اختصاص یافته باشد. در ایران مرکزی، زنان به مقتضای حفظ ناموس در اتاقی دور از انظار به نام اندرون محصورند. بر عکس، در جامعه کرانه خزر، زنان و مردان مشترکاً در فضای واحد رفت و آمد می‌کنند و میهمانان را بدون اکراه مخاطب قرار می‌دهند» (Bromberger, 1991: 125). محیط انسان-

Table 5. Conclusion of theoretical structure of research

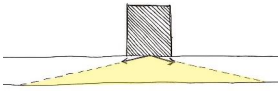
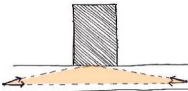
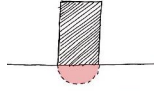
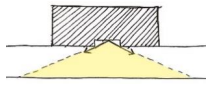
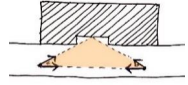
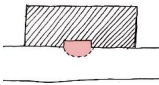
Environment's heirarchy	Bounds of recognition	Bounds of action	Bounds of belonging
Historic district of Rasht			
Historic district of Yazd			

Fig. 8. Overall Comparison of Historical district of Yazd (Left) and Rasht (Right) cities

در هر اقلیمی تقریباً همسان است. همچنین از میان زیرمعیارهای بار معنایی، تمامی متغیرها به جز ویژگی‌های شخصی افراد، از عوامل اقلیمی بوجود آورنده حس مکان به‌شمار می‌آیند و معانی حسی و ملموس را می‌توان برخاسته از محیط طبیعی-جغرافیایی و معنی ارزشی و نمادین را برگرفته از محیط انسان-ساخت دانست. لذا می‌توان گفت که عوامل اقلیمی موجب حس مکان، غالباً زیرمعیارها را شامل می‌شود.

نتیجه‌گیری

با آن‌که مدتی از شروع مطالعات حس مکان در پارادایم پساساختارگرایی می‌گذرد، نظر به اهمیت موضوع و درک مکان بر مبنای عوامل به‌وجود آورنده آن، این موضوع همچنان اهمیت دارد. در پژوهش حاضر با این سوال که عوامل اقلیمی چه تاثیری بر حس مکان دارد، با هدف تبیین و شناسایی خصوصیات اقلیمی موثر، مدلی مفهومی از ابعاد، مولفه‌ها، معیارها و زیرمعیارهای تاثیرگذار بر حس مکان ارائه شده است. مطالعه موردی تحقیق، در دو اقلیم متفاوت ایران مورد ارزیابی قرار گرفت. در این نوشتار با واشکافی مفهوم اقلیم و تعریف گسترده‌تری از آن، به وسعت معنایی این واژه، فراتر از آب‌وهوا توجه شده است و آن را شامل محدوده‌ای از زمین که ویژگی‌های طبیعی-جغرافیایی و انسان-ساخت منحصر به‌فردی دارد، معرفی می‌کند.

مطابق مطالعات این پژوهش، شکل‌گیری حس مکان در سه بعد کالبدی، عملکردی و معنایی قابل بازشناسی است. در این راستا، خصوصیات کالبدی موثر بر حس مکان، به واسطه‌ی عوامل تحدید فضا بوجود می‌آید و از عناصر سازه و معماری گرفته، تا مبلمان را شامل می‌شود. گروه دوم، نظام عملکردی، متاثر از نیازهای سکونت و زیست شهری

یافته‌های پژوهش

جهت تدوین مدل مفهومی پژوهش پس از بررسی تعاریف و مفاهیم و تحلیل آرای نظریه‌پردازان و پژوهشگران و تجارب جهانی پیرامون حس مکان، معیارها و زیرمعیارهای این تحقیق گزینش شده‌اند. مطابق تجمیع نظرات محققان، حس مکان در سه بعد جایگاه کالبدی، نظام عملکردی و بار معنایی قابلیت بازشناسی دارد. با توجه به مفهوم کامل اقلیم که مشمول بوم و تمامی هست‌های سرزمینی است، هرآنچه از فرهنگ و ارزش‌های اجتماعی فهم گردد، ذیل گستره‌ی اقلیم قرار دارد. بنابراین ارزش‌های اجتماعی، خلیقات و کنش‌های فرهنگی تحت تاثیر مولفه اقلیم است. تاثیر هریک از عوامل اقلیمی بر زیرمعیارها در جدول ۶ نشان داده شده است.

با آنکه برای عوامل فوق پیدا کردن بار کمی در پارادایم این تحقیق، غیر موجه است و برای میزان ادراک و تاثیر حسی نمی‌توان شاخص عددی معین نمود^{۱۷}، با نگاهی به دستاوردهای جدول فوق لازم است تنها به این نکته اشاره شود که اغلب معیارها و زیرمعیارها (۲۸ از ۳۹ زیرمعیار) متاثر از ویژگی‌های اقلیمی است و اقلیم در معنای بسیط آن تاثیری عیان بر حس مکان می‌گذارد.

با توجه به دسته‌بندی فوق، می‌توان اذعان کرد که بعد کالبدی بیشتر در پاسخ به محیط طبیعی-جغرافیایی در جهت ایجاد آسایش برای ساکنان شکل گرفته است و بعد عملکردی با توجه به تمایز رفتارهای برخاسته از محیط انسان-ساخت و خدمات ارائه شده در فضاهای مسکونی، تجاری، جمعی، فرهنگی و مذهبی در هر بوم، نمود متفاوتی نسبت به سایر نقاط دارد. اما کاربری‌های دیگر همچون آموزشی، بهداشتی، خدماتی و اداری، بستر رفتارهای مشابهی هستند که فارغ از ویژگی‌های انسان-ساخت،

Table 6. Conceptual model of effective components on the sense of place and effects of regional factors on the components

	Component	Criterion	Sub-criterion	Regional	Non regional		
Soamtic features	Restrictive factors of space	Horizontal elements	Ceiling	*			
			floor	*			
		Vertical elements	Wall	*			
			Column		*		
		Connecting elements	Slope	*			
			Stair	*			
			Corridor	*			
		Openings	Door	*			
			Window	*			
		Furniture	Fixed Furniture	*			
			Movable Furniture		*		
		Functional	Generate different activities	Retrieved from habitation needs	Residential	*	
Retrieved from urban life needs	Educational				*		
	medical				*		
	Services				*		
	Administrative				*		
Retrieved from economic needs	Commercial			*			
Retrieved from cultural and social needs	Collective Districts			*			
	Religious			*			
	Cultural			*			
Connotation	Intuitive and tangible meanings			Somatic features	atmospheric situations	*	
		decorative elements	*				
		Indigenous Material	*				
		somatic's characteristic of place	*				
		Distinct Features of place	scent of natural native elements	*			
			visual background	*			
			Normative meanings	Somatic features	semiology	*	
					manner		*
		Retrieved from characteristics		Preceding experiences		*	
				Literacy Level		*	
				social place of individuals		*	
				Spiritual condition in time and place		*	
				Retrieved from human formed context	tales and fables	*	
					tendencies to urban gatherings	*	
		daily or occasional presence and activity	*				
		access of all sex and age groups	*				
		social control	*				
		Security	*				
existence of social and public activities	*						

عمودی و ارتباطی، بازشوها، و مبلمان ثابت تاثیرگذار است. همچنین اقلیم بر نظام‌های فعالیتی مسکونی، تجاری، تجمعی محله، فرهنگی و مذهبی، و معانی حسی و نیز بر ویژگی‌های محسوس مکان از جمله عناصر پاسخ‌دهنده به شرایط جوی، عناصر تزئینی، زمینه بصری، مصالح غالب، مشخصه کالبدی مکان و رایحه و عطر عناصر بومی طبیعی موثر است. معانی ارزشی نمادین شامل نشانه‌شناسی، داستان‌ها و افسانه‌ها، تمایلات به اجتماعات شهری، حضور و فعالیت روزمره و یا خاص افراد، دسترسی همه گروه‌های سنی و جنسی، نظارت اجتماعی، امنیت و وجود فعالیت‌های

و البته نیازهای اجتماعی-فرهنگی است و فعالیت‌های گوناگون و کاربری‌های مختلف شهری را رقم می‌زند؛ عملکردهای مختلف بدین واسطه بر حس مکان موثر است. گروه سوم یعنی بعد معنایی شامل معانی حسی و ملموس و معانی ارزشی است که دسته اول مرتبط با خصوصیات کالبد زیستی و محیط پیرامونی، و دسته دوم مربوط به ویژگی‌های فردی، و نیز خصوصیات ارزش‌های اجتماعی است. در پی آن، عوامل اقلیمی موثر بر حس مکان که بیشتر زیرمعیارهای موجد آن را تحت تاثیر قرار می‌دهد، بر پارامترهایی از قبیل عوامل محدودکننده‌ی فضا همچون عناصر افقی،

12. Cognitive, Behavioral, Emotional

۱۳. ابعاد ارتباط متقابل انسان و فضا توسط رابوپورت نیز بیان شده است. برای اطلاعات بیشتر به (Partovi, 2015: 86) رجوع کنید.
۱۴. برای افرادی که با گرمای شدید یزد در تابستان و یا تجربه بارش‌های ممتد که گاه زمان استمرار دو و یا سه ماه هم گزارش شده، آشنایی دارند، این نمونه از تامین آسایش محیطی به واسطه تجربه و ادراک زیستی ملموس است.
۱۵. در لغت‌نامه دهخدا با عنوان نخل محرم، این گونه توصیف می‌شود: نخلی که به ایام عزاداری عاشورا به انواع پارچه‌ها و چراغ‌ها و آینه‌ها و شمشیرها و جزء آن تزیین کنند و آن را که به اطاق مزین بزرگی شبیه است جمع کثیری بر دوش گیرند و در تکیه بگردانند.
۱۶. حضور زن در عرصه‌های اجتماعی، وجود اولین مدرسه دخترانه کشور در شهر رشت و پیشرو بودن کنش‌های فرهنگی جوامع مدرن از جمله وجود کثیر هنرپیشه‌ها و خوانندگان زن، به‌همراه نویسندگان و نقاشان این قشر از جامعه، نوعی وفای جنسیتی را بیان می‌دارد که در مقایسه با سایر نقاط، بی‌بدیل است.
۱۷. اصولاً این امر، فرآیند تحقیق پدیدارشناسی را متحمل آسیب جدی نموده و روایی تحقیق را مورد سوال قرار می‌دهد.

تشکر و قدردانی

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است.

تأییدیه‌های اخلاقی

نویسندگان متعهد می‌شوند که کلیه اصول اخلاقی انتشار اثر علمی را براساس اصول اخلاقی COPE رعایت کرده‌اند و در صورت احراز هر یک از موارد تخطی از اصول اخلاقی، حتی پس از انتشار مقاله، حق حذف مقاله و پیگیری مورد را به مجله می‌دهند.

منابع مالی / حمایت‌ها

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

مشارکت و مسئولیت نویسندگان

نویسندگان اعلام می‌دارند به‌طور مستقیم در مراحل انجام پژوهش و نگارش مقاله مشارکت فعال داشته و به‌طور برابر مسئولیت تمام محتویات و مطالب گفته‌شده در مقاله را می‌پذیرند.

اجتماعی و همگانی نیز از اقلیم تاثیر می‌پذیرند. با توجه به بررسی تطبیقی این عوامل در دو بافت تاریخی شهرهای رشت و یزد می‌توان اذعان داشت که عوامل اقلیمی بوجود آورنده‌ی حس مکان نمودی متفاوت در خصوصیات کالبدی، نظام عملکردی و بار معنایی در هر یک از دو منطقه مورد مطالعه داشته است و با توجه به پارادایم تحقیق، با تدقیق در اجزا و زیرمولفه‌ها، می‌توان به گستردگی تاثیر اقلیم بر پدیداری و ادراک حس مکان در دو دسته عوامل طبیعی-جغرافیایی و انسان-ساخت صحنه گذاشت.

پی‌نوشت

۱. رلف از نظریه پردازان حوزه مکان است که در تالیفات خود از حس مکان، روح مکان و بی‌مکانی سخن گفته است.
۲. علاوه بر عوامل برسازنده محیط، ویژگی‌های شخصیتی هر انسان در زمان-مکان خاص نیز بر حس مکان تاثیرگذار است که به خصوصیات روان‌شناختی و ویژگی‌های فردی ارتباط داشته و خارج از موضوع تحقیقی این مقاله است.
۳. آدموند هوسرل فیلسوف تاثیرگذار آلمانی-اتریشی قرن بیستم که به عنوان پدر پدیدارشناسی شناخته شده و اندیشه‌های هایدگر از مکتب او ریشه گرفت.
۴. بخشی از مبانی نظری این مقاله بر پایه‌ی نظرات فیلسوفان پدیدارشناس همچون مارتین هایدگر، نوربرگ شولتز و ادوارد رلف شکل گرفته است.
۵. برای این منظور از ۱۳ نفر از سکنه بافت قدیم شهر رشت و ۱۵ نفر از ساکنان بافت قدیم شهر یزد مصاحبه نیمه‌سازمان یافته عمیق به عمل آمد. مصاحبه‌شوندگان از طیف‌های متنوع شغلی اعم از بازاری، خانه‌دار، معلم مدرسه ابتدایی، بنگاهدار، کاسب و بیکار بوده که سکونت آنان بالای بیست سال در بافت بوده است. این گزینش مانع از انتخاب جامعه آماری به صورت تصادفی (Randomly) شده است. متوسط سن مصاحبه‌شوندگان ۴۶ سال بوده و ۱۶ نفر از آنان زن و ۱۲ نفر مرد بوده‌اند.
۶. به‌نظر میرسد که از یافته‌های فریتز استیل در کتاب حس مکان اقتباس شده باشد (Steele, 1981).
۷. در مطالعات فوق‌الذکر، تعریفی که از خرداقلیم بیان شد، محدود به شرایط جوی و زمین است و عوامل برخاسته از محیط انسان-ساخت از آن جدا دانسته شده است.
۸. یکی از تعارف بیان‌شده در فرهنگستان هنر و فرهنگ عمید است.
۹. این سه واژه در فرهنگ معین و لغت‌نامه دهخدا بیان شده است. همچنین تعاریف مملکت یا کشور نیز در فرهنگ عمید و سره آمده است.
۱۰. این تعیین حدود دربردارنده‌ی شرایط جوی و شرایط زمین اعم از شیب، جنس و نوع خاک، مسیر حرکت آب‌های سطحی، پوشش گیاهی و حتی نوع مصالح بومی است.
۱۱. آنچه در آرای صاحب‌نظران حایز اهمیت است، تمایز کلیدواژه‌های «حس مکان» و «روح مکان» است که اشتراکات بسیاری نیز دارند. به‌طور اجمالی، روح مکان، خصوصیات و ویژگی‌های یک مکان است که در طول زمان تغییر می‌کند؛ اما حس مکان به معنای توانایی درک آن خصوصیات است. به بیانی دیگر روح مکان، خصیصه یک مکان و حس مکان، برداشت انسان از آن است.

References

1. Abbasi, H. (2010). Gilan in the Travelogues of Iranian Travelers. Rasht: Farhang Iia. [In Persian]
2. Afshar, H., & Karimi, P. (2017). Yazd's Historical District. Yazd: Department of Art and Architecture, Iranology Foundation. [In Persian]
3. Bahraini, S., & Khosravi, H. (2014). Urban Spaces Designing Guide. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
4. Balilan Asl, L., Etesam, I., & Eslami, G. (2012). The Role of In-Between Spaces to Identifying Historical Fabrics of Iranian Cities. Hoviatshahr, 59-71. [In Persian]
5. Bromberger, C., & Gushegir, A. (1991). Habitat and Architecture in Rural Society of Guilan. Tehran: Cultural Studies and Researchs Institution. [In Persian]
6. Deutsch, K., & Goulias, K. (2008). «Investigating the Impact of Sense of Place on Travel Behavior Using an Intercept Survey Methodology» *University of California Transportation Center UCTC 887*.
7. Eko, Heidegger, Gadame, Ricoeur, Foucault, ...; Ahmadi, Babak. (2000). Modern Hermeneutics. Tehran: Markaz. [In Persian]
8. Esmailian, S., & Ranjbar, E. (2014). Finding

- Main Effective Factors of Creating and Transition of Collective Memory in Urban Public Spaces, Case Study: Tehran: Tajrish Square, Baharestan Square, and Plaza City Theater. *Armanshahr Architecture & Urban Development Journal*, 194-181. [In Persian]
9. Etemadi, S., & Mostaghni, A. (2015). Creating Home Space in a Nursery Inspired by a Sense of Place-Case Study: Ameneh Public Nursery Welfare Complex. *Journal of Architecture and Urban Planning*, 97-115. [In Persian]
 10. Falahat, M. (2006). The Sense of Space and its Factors. *Honar-Ha-Ye-Ziba*, 57-66. [In Persian]
 11. Falahat, M., & Noohi, S. (2012). The Nature of Signs and their Role in Enhancement of Sense of Place in Architectural Spaces. *Architecture and Urbanization (Honar-Ha-Ye-Ziba)*, 17-25. [In Persian]
 12. Falahat, M., & Shahidi, S. (2015). The Role of Mass-Space Concept in Explaining the Architectural Place. *Bagh-E-Nazar*, 27-38. [In Persian]
 13. Hashemnezhad, H., Yazdanfar, S.A., & Heidari, A.A. (2013) »Comparison the concepts of sense of place and attachment to place in Architectural Studies« *Malaysia journal of Society and Space*, No 9(1), 107-117. DOI: [10.1016/j.sbspro.2013.11.054](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.11.054).
 14. Javadi, M., Boudagh, M., & Makani, V. (2015). Introduction to the Identity of the Built Environment by Elements of Location, Space and Body. *Urban Management*, 139-159. [In Persian]
 15. Kalali, P., & Modiri, A. (2012). Explanation of the Role of Meaning Component in the Process of Creating the Sense of Place. *Architecture and Urbanization (Honar-Ha-Ye-Ziba)*, 43-51. [In Persian]
 16. Kashi, H., & Bonyadi, N. (2013). Stating the Model of Identity of Place-Sense of Place and Surveying its Constituents. *Architecture and Urbanization (Honar-Ha-Ye-Ziba)*, 43-52. [In Persian]
 17. Kazemi, A. (2014). Methodology of Reviewing the "Meaning" of Environments in Historical Contexts, Case Study: Seyghalan Neighborhood in Rasht. *Armanshahr*, 233-242. [In Persian]
 18. Khakpour, M., Daghighi Masouleh. G., & Amirnejad Mojdehi, M. (2018) »The Impact of Context-Based Capabilities on the Type of Communication of Spaces« *Civil Engineering Journal (C.E.J)*, 4(6), 1415-1425. Doi: 10.28991/cej-0309182.
 19. Lee, H., Chiang, C.L. (2016) »Sense of Place and Science Achievement in the Place-Based Science Curriculum« *International Journal of Information and Education Technology*, 6(9), 700- 704. Doi: 10.7763/IJiet.2016.V6.777.
 20. Malcom, N., & Tarafdari, A. (2015). Five Years in a Persian Town. *Yazd: MehrPadin*. [In Persian]
 21. Nik Mohammad, N.M., Masrul, S., Shahrul, Y.S., & Wan Ahmad, W.H. (2013) »A Sense of Place within the Landscape in Cultural Settings« *Asia Pacific International Conference on Environment-Behaviour Studies University of Westminster*, London, UK, 4-6 September 2013, 506-512. Doi: [10.1016/j.sbspro.2013.11.054](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.11.054).
 22. Nikouyeh, M. (2007). Guilan at the Travelougues of Forigner Explorers. *Rasht: Farhang Ilia*. [In Persian]
 23. Norberg-Schulz, C., & Shirzai, M. (2012). *Genius Loci: Towards Phenomenology of Architecture*. Tehran: Rokhdad-E-No. [In Persian]
 24. Norsidah, U. (2009) »Place Attachment and Continuity of Urban Place Identity1 «*st National Conference on Environment-Behaviour Studies*, Faculty of Architecture, Planning & Surveying, Universiti Teknologi MARA, Shah Alam, Selangor, Malaysia, 14-15 November 2009, 156-167. Doi: [10.1016/j.sbspro.2012.07.014](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.07.014).
 25. Norsidah, U., & Khalilah, Z. (2014) »The Notion of Place, Place Meaning and Identity in Urban Regeneration« *Asian conference on Environment-Behaviour Studies*, Chung-Ang University, Seoul,s. Korea, 25-27 August 2014, 709-717. Doi: [10.1016/j.sbspro.2015.01.073](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.073).
 26. Partovi, P. (2015). *Phenomenology of Place*. Tehran: Farhangestan Honar. [In Persian]
 27. Rahmatian, N., Emadian Razavi, Z., & Ayatollahi, M. (2014). The Role of Microclimate in Attachment and Place-Making Case Study: Art and Architecture Faculty of Yazd University. *Journal of Architecture and Urban Planning*, 77-92. [In Persian]
 28. Relph, E., & Naghsan Mohammadi, M. (2010). *Place and Placelessness*. Tehran: Armanshahr. [In Persian]
 29. Semken, S., & Freeman, C.B. (2008) »Sense of Place in the Practice and Assessment of Place-Based Science Teaching« *School of Earth and Space Exploration and Center for Research on Education in Science, Mathematics, Engineering, and Technology, Arizona State University*, Tempe, AZ 85287, USA, 1042-1057. DOI: 10.1002/scs.20279.
 30. Steele, F. (1981) »The sense of place« *CBI Publishing Company*, Boston.

